

Pokračujeme v dialógoch s [doc. Ivanom Chalupeckým](#) , v ktorých sme sa zamerali na odkrývanie mystéria územia na pomedzí Košického a Prešovského samosprávneho kraja. [Prvá časť rozhovoru](#) .

6. Portrét profesora Jozefa Špirka

Za tento panteón, ale aj za mnohé ďalšie štúdie o dejinách Spišskej diecézy, o kultúre, pamiatkach a duchovnom, lež i o umelecko-estetickom živote Spiša vďačíme profesorovi Jozefovi Špirkovi. Profil tejto osobnosti ste autorsky spracovali pre rozsiahly lexikón slovenských katolíckych kňazských osobností; profesora Špirka charakterizujete ako jedného z najserióznejších a najerudovanejších slovenských historikov. Patrilo by sa snáď načrtnúť pôsobenie profesora Špirka i jeho súpútnikov generácie 20. storočia v Spišskej Kapitule aj na Spiši...

Profesor Jozefa Špirko už vo svojej dobe dokázal dejiny popularizovať pútavým štýlom bez toho, aby zľavil z prísnosti vedeckých kritérií a z etického princípu: sapiens nihil affirmat, quod non probet – múdry netvrdí nič, čo by nevedel dokázať.

Súborné dielo J. Špirka najexaktnejšie potvrdzuje najvyšší mravný princíp – conditio sine qua non – nevyhnutnú podmienku kresťanskej historiografie: bez hlbokkej pokory a neochvejnej viery nemožno cirkevné dejiny pochopiť, tobôž interpretačne dotvárať.

„Taký ráz majú i jeho Cirkevné dejiny – naozaj syntézy; nielen katolicizmu, ale i kresťanstva”. Kultivovaného Špirka zaskočil nečakaný vývoj udalostí keď sa z vydania jeho fundamentálneho historiografického opusu stala „kauza”. Generácie univerzitných pedagógov, poslucháčov teológie, no taktiež príležitostných čitateľov siahajú po tisícstranovej knihe a nevedomujú si, že nechýbalo veľa a táto Magna charta štúdiá cirkevných dejín sa vôbec nemusela dočkať editorského vyhotovenia.

Spišský biskup J. Vojtaššák potvrdil v septembri 1941 súhlas na vydanie Cirkevných dejín, ktoré mali už rok platný imprimatur. J. Špirko ponúkol rukopis Spolku sv. Vojtecha, odkiaľ mu ho po poldruha ročných obštrukciách vrátili s neveľmi presvedčivým odôvodnením „prílišnej nákladnosti”.

Napokon sa Cirkevných dejín ujala martinská Neografia. Správca Matice slovenskej Jozef Cíger Hronský presadil skutočne reprezentatívnu typografickú podobu (vrátane bohatých ilustrácií) dvojväzkovej publikácie, ktorú priaznivými recenziami privítali v Šprincovej Kultúre, v Mečiarových Slovenských pohľadoch a v Hanusovej Obrode.

Vtedajší významný časopis Duchovný pastier sa s hodnotením dejín spočiatku neponáhľal, a pritom mienka tohto periodika dozaista nebola pre osud nového historického diela zanedbateľná.

Profesora Špirka, človeka citlivého a jemného, roku 1944 bolestne zasiahol nekorektný výpad profesora bratislavskej teologickej fakulty Štefana Zlatoša (1895 – 1964):

„...vo všeobecnosti treba zaznamenať obsiahle dielo Špirkovo ako usilovnú prácu. Našej cirkevnej veci neprináša pomoc. Ba miestami škodí. Nebuduje, ale skôr rúca...”

Autor musel čakať štyri roky, kým Duchovný pastier uverejnil odpoveď na Zlatošovú kritiku z

roku 1944.

J. Špirko sa svojou nevšednou erudíciou približoval k svetovým horizontom poznania, a predsa bol stredobodom jeho bádania Spiš. „Nebolo župy, ktorá by bola tak opatrne a s takou pietnou povinnosťou chránila svoju minulosť v umelectve, ako to robila župa spišská. (...) Preto je nám srdečne vítané najnovšie vzácne dielo p. profesora dr. Jozefa Špirka, ktorý ako profesor archeológie umienil si prispieť k povzneseniu smyslu pre výtvarné umenie na Spiši“. Matúš Pajdušák vo svojom predhovore k prvému dielu publikácie Umelecko-historické pamiatky na Spiši (architektúra) oceňuje zanietenosť autora, ktorý: „Prešiel celý Spiš s vnímavým záujmom pre jeho staviteľské pamiatky a ako to z diela vidno, odborným okom preštudoval jeho premnohé pamiatky umeleckej tvorivosti a štedrosti jeho predkov. Výsledky svojej práce, oživené vlastným názorom a znamenite osvetlené históriou, spracoval v tomto diele, a tým veľmi pozoruhodne obohatil literatúru výtvarného umenia na Spiši“.

Vstupoval do historiografie s úctyhodným vedomostným potenciálom: teologické štúdiá, začaté na Spiši, zavíril vo viedenskom Pázmaneu. Doktorát z teológie získal roku 1925 a na do-centa sa habilitoval v roku 1943. Od roku 1927 prednášal v spišskokapitulskom seminári cirkevné dejiny, právo, špeciálnu dogmatiku, sociológiu, patrológiu, nemčinu a maďarčinu.

Exilový historik František Hrušovský (1903 – 1956) vo svojom nekrológu si tiež všíma i oceňuje nesmiernu pracovitosť rodáka zo Spišského Podhradia (2. 4. 1896):

„Jozef Špirko nadobudol si také znalosti rozličných úsekov a rozličných zjavov cirkevnej histórie, že mohol zaujať kritické stanovisko k použitej literatúre a mal odvahu vyhodnotiť mnohé udalosti a osoby podľa vlastného vedeckého presvedčenia“.

Prof. J. Špirko dvakrát pocítil brachiálnosť štátnej moci. V roku 1944 ho predviedli pred nemecký vojenský súd v Levoči, pretože dal odviezť cenné exponáty z diecézneho múzea. Odsúdili ho na trest smrti, no vojak nechal odsúdenca ujsť. O rok nemecká polícia opäť vyšetrovala J. Špirka – tentoraz kvôli údajnej spolupráci s partizánmi.

Na jeseň 1950 sa J. Špirko ocitol medzi obžalovanými v zinscenovanom procese s biskupom J. Vojtaššákom. Vyšetrovali ho v Leopoldove, väznili v Sládečkovciach. Po dvoch strastiplne odtrpených rokoch sa chcel vrátiť do Spišskej Kapituly, kde už však „úradoval“ vikár Andrej Scheffer, ktorý pre kanonika Špirka nemal miesta. Ujal sa ho košický biskup Jozef Čársky. Prijal ho do svojej diecézy za administrátora do Fričoviec. Nepastoroval dlho. Sklátila ho ťažká astma skomplikovaná zhubným pľúcnym nádorom. Zomrel 13. októbra 1954.

Ferko Skyčák, Jozef Špirko, Štefan Barnáš, Ladislav Hanus, Jozef Kapalla, Štefan Nahálka, Jozef Faith a ďalší nielen slovom, ale predovšetkým neúnavnou činorodosťou vydávali svedectvo vernosti krédu fidei et scientia. Boli napospol mužmi pevnej viery, hlbokkej vedeckej pokory, priniesli nielen do seminára, ale i do slovenskej kultúry nové európske myšlienky, hodnoty a impulzy. Dnes ich, a právom, označujeme za najväčší potenciál kresťanského intelektu, aký kedy Spišská Kapitula mala. V politike sa títo znamenití vzdelanci takmer vôbec neangažovali, s obdivuhodnou sústredenosťou aj horlivosťou slúžili zvestovanej pravde, Božiemu slovu, evanjelióvemu posolstvu a pastorácii. Vytvárali si svoj ostrovček poznania teológie, filozofie, literatúry a príbuzných vedeckých disciplín. A predsa museli podstúpiť, odtrpieť svoju pozemskú krížovú cestu, znášať poníženie, akému neboli v žalároch vystavovaní ani najzvrhlejší hrdlorezi.

7. Čím, proti komu sa však previnili profesori a teológovia zo Spišskej Kapituly? Prečo na nich s takou brutálnou nenávisťou zaútočila kamarila tajných policajtov, urváľkovských prokurátorov a sfanatizovaných sudcov z ľudu? Iba preto, že takmer

všetkých povolal do kňazských a pedagogických služieb **Ján Vojtaššák? Spišský diecézny biskup je práve vám téma mimoriadne blízka, svojím spôsobom osudová. Poznali ste ho osobne, vymenovali vás za člena historickej komisie procesu blahorečenia tohto Božieho sluhu...**

S biskupom Jánom Vojtaššákom som sa niekoľkokrát stretol a stretnúť sa s niekým ešte neznamená spoznať ho... V rokoch predmníchovskej republiky i počas Slovenského štátu bol biskup nesmiernou autoritou – cirkevnou aj spoločenskou. Dnešné, trošku familiárne oslovenie „otec biskup“ bolo v tých časoch nemysliteľné, biskup bol vždy a výlučne „excelenciou“. Keď prichádzal do farnosti, veriaci mu stavali slávobránu. To sú historicky dokázateľné fakty. Ján Vojtaššák bol napriek svojmu významnému postaveniu muž astenického zovňajšku, vysoký, chudý, s prísnyim pohľadom. Ani zďaleka si nedožičil výsady, čo mu prináležali. Skôr naopak: sám bol voči sebe prísne asketický, môžbyť až prehnane striedmy. Rovnaký životný štýl principiálne vyžadoval od každého pracovníka diecéznej kúrie i od kňazov. Bol nekompromisný nielen v postojoch k štátnej moci po roku 1945; autoritatívne vyžadoval plnenie povinností od svojich podriadených a svoju nespokojnosť vedel dať patrične najavo razantným pokarhaním. Práve v súvislosti s procesom jeho blahorečenia vystupuje do popredia popri teologickom aspekte hľadisko historické. V uplynulých dvadsiatich rokoch od novembra '89 sa hodnotenie osobnosti, života i diela J. Vojtaššáka zredukovalo na propagandistické pretriasanie a mediálne prepieranie troch či štyroch rokov pôsobenia spišského diecézneho biskupa počas Slovenského štátu. Verejné účinkovanie J. Vojtaššáka v tomto období pritom nebolo vôbec podstatné. Z dôvodov pre mňa absolútne nepochopiteľných sa vo verejných diskurzoch programovo ignoruje najvýznamnejšia etapa biskupovho pôsobenia rámcovaná dvadsiatymi a tridsiatymi rokmi 20. storočia.

Roku 1925 zvolal diecéznu synodu, z ktorej vzišli dôležité ustanovenia pre duchovný život kňazov, bohoslužby, seminár, školy atď. Príjmy z majetkov spišského biskupstva využil najmä na budovanie a udržiavanie cirkevného školstva, na charitatívne ciele, štipendiá pre bohoslovcov a chudobných študentov. Podporoval spolkovú činnosť, bol predsedom Spolku sv. Vojtecha, ktorý sa snažil vydávať knihy s náboženskou tematikou. Veľmi mu teda záležalo, aby sa náboženská tlač dostala medzi čím najširšie vrstvy ľudí. V tridsiatich rokoch sa pričínil o výstavbu učiteľského ústavu a internátu pre chlapcov v Spišskej Kapitule a malého seminára v Levoči.

Budovu seminára pre výchovu spišského kňazstva zväčšil o jedno poschodie a zmodernizoval. K dievčenskému učiteľskému ústavu v Levoči pribudoval moderný trakt. Počas jeho biskupského účinkovania v celom biskupstve bolo postavených 16 kostolov, 49 škôl, 9 kul-túrnych katolíckych domov a 17 nových farských budov. Desať cirkevných objektov bolo zväčšených. Biskup J. Vojtaššák sa zaslúžil o prestavanie – zmodernizovanie deviatich kláštorov, založil tlačiareň a nakladateľstvo Lev v Ružomberku. Postavil charitný dom v Dolnom Smokovci, štedro prispel na budovu Ústrednej Charity v Bratislave a vysokoškolského bratislavského internátu Svoradov.

Do spišskokapitulského učiteľského ústavu uviedol školských bratov; v Zákamennom pre nich postavil modernú školu. Na 20 miest uviedol ženské rehole. Kvôli ľudovým misiám v Strážach pri Poprade prestaval kláštor a kostol redemptoristov. Biskupské letné sídlo v Spišskom Štiavniku poskytol misionárom verbistom. Zriadil niekoľko exercičných domov, štedro podporoval študujúcu chudobnú mládež, založil veľké fondy Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Patril medzi najusilovnejších organizátorov Ústrednej charity v Bratislave, ktorá mala 507 pobočiek a 26 sociálnych ustanovizní. Založil detský domov v Mokradi na Orave, podporoval

sirotince v Spišských Vlachoch a v Ružomberku.

Biskup Vojtaššák nebol vedeckým typom duchovného, hoci nadobudol vzdelanie, aké si jeho funkcia vyžadovala. Pretože sa sústredil na organizačné záležitosti a riadenie diecézy najmä z ekonomicko-hospodárskeho hľadiska, nemohol získať akademické hodnosti a tituly. Dokonca ani nijako zvlášť netúžil po kariére univerzitného vzdelanca. Neznačí to však, že nedoceňoval potrebu vzdelaného kléru vo svojom úrade a najmä v kňazskom seminári. Nielenže generácii Špirka, Skyčáka, Faitha, a ďalších pedagógov umožňoval sústavný kvalifikačný rast v domácich podmienkach, ale viacerých vysielal na zahraničné štúdiá, najčastejšie do Innsbrucku, Viedne a ďalších univerzitných európskych miest. V tejto nezištnej predvídavosti spočíva aj veľkosť osobnosti aj pôsobenia diecézneho biskupa Jána Vojtaššáka.

8. V historickej podkapitole Sprievodnej správy k Spišskému Jeruzalemu (archeologický výskum A. Valáška) sa hovorí o „hospitali“ – špitáli, nemocnici... Benediktíni a po nich jezuiti síce nemohli zaviesť aktívnu zdravotnícku a sociálnu politiku, no určité prvky osvety a charity zrejme v ich misionárskom rehoľníckom pôsobení boli. Dominantná bola s najväčšou pravdepodobnosťou duchovná pastorácia, ale archeologické pozostatky benediktínskeho „hospital“ svedčia o prvkoch systémovosti v opatrovaní chorých. V Sprievodnej správe... sa nenachádza nič o jezuitskej aktivite na poli pomoci chorým a núdzným v útulkoch a špitáloch. Tieto informácie sa dajú viac či menej usúvzťažniť so znamením – symbolom kríža, teda aj krížovej cesty a v celkovom kontexte i so Spišským Jeruzalemom.

Presnejšie informácie, vierohodné dôkazy o charitatívnych aktivitách rehole, ktorá pôsobila v Spišskej Kapitule v 12. storočí (mohli to byť aj benediktíni) a zaslúžila sa o postavenie prvého kláštora, môže priniesť jedine nový historický aj archeologický výskum. Nech už išlo o ktorúkoľvek rehoľu, mnísi už v tých dobách pomáhali núdzným, chorým a trpiacim, odkázaným na milosrdenstvo rehoľníkov. Jezuiti sa tiež venovali dobročinnosti a charite. Viac údajov by mohlo poskytnúť preskúmanie denníkov tejto rehole zo Spišskej Kapituly. Lenže originály týchto dokumentov sa nezachovali – zmizli nevedno kam, stratili sa... Valentín Kalinay však toto diarium odpísal v rámci prípravy svojej dizertačnej práce, ktorú obhajoval vo Viedni. Stredoveké slovenské mestá mali svoje špitály, no neboli to nemocnice v dnešnom štýle, pretože málokto špitál mohol poskytnúť kvalifikovanú lekársku starostlivosť. Poslaním týchto charitatívnych ustanovizní bolo milosrdenstvo v duchu kresťanskej lásky. V špitáloch nachádzali prístrešie a nevyhnutnú záchranu invalidi, bezdomovci, žobráci. Sporadicky k nim prichádzal ránhojič – ľudový liečiteľ. Pokiaľ vedel, zmiernil bolesti týchto úbožiacov, ale nemohol ich liečiť odborne, medicínsky.

9. V akom vzťahu bolo v tých časoch Spišské biskupstvo a Levoča? Napísali ste niekoľko obširných štúdií o levočských kronikároch a kronikách. Zaoberali sa títo letopisci Spišskou Kapitulou, prepoštvom – neskoršou diecézou a prípadnými cirkevnými aj svetskými prepoje-niami či väzbami biskupskej kúrie so súvekovou Levočou?

Na rozdiel od ostatných žúp rozdelených na štyri slúžnovské okresy, Spiš bol až do roku 1798 rozčlenený iba na tri okresy: Primus processus (Zamagurie až po Kežmarok), Secundus processus (okolie Popradu a Spišskej Novej Vsi) a Tertius processus (okolie Levoče, Spišského Podhradia a Gelnice).

K Levoči patrili okolité poddanské dediny, spolky, bratstvá a kostoly. Levoča patrila od

stredoveku medzi významné politické, hospodárske a duchovné centrá Uhorska. V zákonníku Tripartitum sa uvádza hneď za Košicami a Bratislavou. Mala strategickú polohu na križovatke významných ciest medzinárodného obchodu; pozíciu významne posilňovalo právo skladu. Levočania dostávali aktuálne informácie o dianí na starom kontinente od cudzích kupcov, ktorí museli v Levoči zostať 15 dní pri každom prechode cez mesto, ale čerstvé správy prinášali aj domáci kupci, ktorí brádzili precestovali mnohé európske krajiny.

O kultúrnej vyspelosti Levoče a jej občanov svedčí fakt, že v meste už od polovice 16. storočia bolo kníhkupectvo. V roku 1624 založili bratia Brewerovci tlačiareň, v ktorej bolo vydané dielo Jána Amosa Komenského Orbis Pictus, slovenský kancionál Juraja Tranovského Transcius, učebnice, levočské kalendáre i práce mnohých iných literátov. Knihy z levočskej tlačiarnie môžeme zaradiť medzi najvýznamnejšie a najcennejšie na území Uhorska v 17. storočí. Sídlila tu škola, v ktorej pedagogicky pôsobil poeta laureatus a profesor Krakovskej univerzity Leonard Cox. Ďalší z významných pedagógov, rodák z Českomoravskej vysočiny Ján Mylius vypracoval pre levočskú školu študijný poriadok, vďaka ktorému sa táto inštitúcia stala najlepšie organizovanou školou na území Slovenska.

Samosprávu v Levoči nanajvýš pozitívne ovplyvňovalo účinkovanie znamenitých dejateľov, vzdelancov, katolíckych aj protestantských duchovných. Spomedzi tejto plejády možno ilu-stratívne spomenúť trebárs Dr. Jána Henckela, levočského farára v rokoch 1513 – 1522. Tento farár korešpondoval napríklad s Erazmom Rotterdamským a vybudoval dnešným generáciám unikátnu knižnicu, ktorá nesie jeho meno a nachádza sa v sektore veže Chrámu sv. Jakuba.

Uprostred roku 1550 spustošil Levoču ďalší, doslova katastrofálny požiar. Živelnej pohrome padli za obeť takmer všetky drahocennosti mesta, spomedzi nich najmä Radnica s mimoriadne vzácnym archívom. Preto dnes nemožno skúmať trebárs zmluvu mesta s Majstrom Pavlom o zhotovení unikátneho oltára v levočskom chráme, rovnako sú nenávratne stratené písomnosti o levočskej samospráve do osudného letopočtu.

Bibliografickým bohatstvom Levoče sú unikátne kroniky poskytujúce nenahraditeľné archívne údaje, ktoré by bádatelia sotva našli vo vedeckej knižnej spisbe. Levočské kroniky dostávali názvy podľa svojich autorov. Preto sa zaužíva pomenovanie Kronika Sperfoglova, Türkova, Hainova, Leibitzerova, Brichenzweigova, Engelova, Edeskútiho, Mayerova a Lányiho. Kroniky do určitej miery dopĺňujú zápisnice rôznych súvekých náboženských spoločenstiev; z levočských dokumentov sú historicky vzácné zápisnice Bratstva Božieho Tela či Bratstva dvadsiatich štyroch kráľovských farárov.¹⁴ Vzácne výpisy z kroník spomínaných autorov zhromaždil Viktor Greschik v kronike mesta Leutschauer Chronik in kurzen Auszügen von Viktor Greschik 1940 (Levočská kronika v krátkych výťahoch od Viktora Greschika). Levočský historik prepísal údaje svojich kronikárskych predchodcov do 248 stranového spisu bez overenia reálií, no napriek tomu sú hodnoverným archívnym zdrojom o dejinách Levoče. V súvislosti so Spišským Jeruzalemom môžu byť zaujímavé Greschikove záznamy o jezuitskom konvikte z roku 1672 a jeho neskorších osudoch.

Napriek historickému zástoju, aký Levoča v stredoveku mala, nepredpokladám dáke užšie prepojenia mesta so Spišským biskupstvom. Doposiaľ žiaden historik nedostal „spoločenskú objednávku“ na podrobné preskúmanie prípadných záznamov o Spišskej Kapitule v levočských kronikách. Nič sa v historiografii nemá vopred odmietať, preto nevyklúčujem existenciu údajov o Spišskej diecéze v týchto kronikách. Odpovede a istotu poznania však môže priniesť jedine nový výskum archívnych prameňov. Obrazne povedané: potrebujem starobylé kroniky mesta Levoče nanovo prečítať...

{comments on}